

РОСІЙСЬКИЙ ТЕХНОЛОГ-КЕРАМІСТ І ХУДОЖНИК-КЕРАМІСТ ПЕТРО ВАУЛІН: РОЛЬ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

*Роденков А.І. (С.-Петербург, Росія),
Щербань А.Л. (Київ, Україна),
Щербань О.В., (Київ, Україна)*

SUMMARY

The impact of works of the famous Russian artist, ceramist Peter Vaulin the development of ceramic production in the province of Poltava in Ukraine. Based Zemsky documents, scientific publications, memories of Peter Vaulin eldest son, Alexander, described the period of creative activity of the artist in the Ukraine from October 1903 to early 1907.

Keywords: Peter Vaulin, Simon Chyrvenko, John Berezhnoi, Theodore Karykov, Mirgorodskaya Industrial Arts School. Gogol, Opishnia, Mirgorod, Poltava province, St. Petersburg.

Петро Кузьмич Ваулін народився в 1870 р. Єкатеринбурзькій губернії (Росія). У 1890 р. закінчив Красноуфімську сільськогосподарську школу із званням майстра. Працював завідувачем експериментальної майстерні «Абрамцево» в однойменному маєтку С.І. Мамонтова (Росія); в керамічних майстернях Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя (Україна) (1903-1907 рр.); технічним директором заводу «Горн»; комісаром порцелянового заводу ім. М. Ломоносова (з 1918 р.); консультантом фарфорового заводу «Пролетарій». Організував власне виробництво «Гельдвейн-Ваулін» на станції Кікеріно Балтійської залізниці. Співпрацював з художниками: М.А. Врубелем, В.А. Серовим, К.А. Коровіним. Майоліка Петра

Вауліна використана в інтер'єрах Ярославського вокзалу в Москві, на фасадах Третьяковської галереї та готелю «Метрополь».

Життєвий шлях відомого російського технолога-кераміста і художника-кераміста Петра Кузьмича Вауліна був пов'язаний з Україною. Короткий, але насичений діяльністю період його перебування на українській землі, залишив помітний слід у формуванні сучасного вигляду кераміки Полтавської області. Зупинимося на описі «української» творчої діяльності кераміста з жовтня 1903 - до початку 1907 року.

Початок ХХ століття в українській архітектурі позначений розвитком національного варіанту модерн. Одним із перших споруд цього напрямку став будинок Полтавського губернського земства (сьогодні в ньому функціонує Полтавський краєзнавчий музей). У розробці проекту будинку взяли участь видатні українські художники, які потребували його професійної реалізації, оскільки передбачалося широке використання художньої кераміки. Місцевих фахівців не виявилося, діячі земства запросили відомого на той час кераміста Петра Вауліна в Полтавську губернію.

В кінці 1903 року Петро Ваулін приїхав до Миргорода. З 1896 року в місті вже сім років діяла Миргородська художньо-промислова школа імені Миколи Гоголя. Відкрита Полтавським губернським земством для сприяння розвитку гончарства Полтавської області, вона не справлялася з поставленим завданням. Про що свідчать негативні відгуки про діяльність Миргородської художньо-промислової школа імені Миколи Гоголя експертів-сучасників українського народного мистецтва і самих керамістів. Зокрема, старший син видатного тодішнього Опішнянського гончаря Федора Чирвенка, Семен, згадував, що, закінчивши школу 8 червня 1903 він почав працювати з батьком, але «ничего не мог сделать ценнаго потому, что в то время, когда я учился в

школе, оная по керамике как уже всем известно ничего не давала» [3, с.122-123].

Основною причиною цього ми вважаємо відсутність на той час кваліфікованих фахівців і керівника школи, які розбиралися б у специфіці народного гончарства. Разом з тим, заклад успішно виконував різні замовлення. Зокрема, в Миргороді виготовляли кахлі для прикраси храмів і цивільних споруд Санкт-

Петро Кульмич Ваулін

Петербурга, що будувалися за проектами відомого архітектора Миколи Никонова [12]. За його ж проекту в школі був виготовлений іконостас з майоліки (1899–1900) для посольської російської православної церкви в Буенос-Айресі і скопійований з нього в 1902 р. іконостас для Успенської соборної церкви в Миргороді [5, с.8]. Ситуація змінилася з 1903 року, коли почалося спорудження в Полтаві будинку губернського земства та формування українського варіанту модерну – «українського стилю». Згідно проекту українського архітектора Василя Кричевського вищезгаданий будинок, фасад і окремі інтер'єри повинні були бути облицьованими спеціальною цеглою і різними керамічними полив'яними прикрасами, в т. ч. з квітковими орнаментами.

Влітку 1903 року один з членів Полтавської губернської управи під час перебування в Москві, відвідав кераміко-художню майстерню «Абрамцево», де запропонував її завідувачу Петру Вауліна виконати це замовлення. Він погодився, назвавши вартість роботи, що в кілька разів

перевищувала закордонну! [9, с.27]. Контракт підписано не було. Але, через кілька місяців, у жовтні, коли на короткий період (до початку 1904 року) завідувачем Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя став один з теоретиків «українського стилю» відомий український художник Опанас Сласт'юн (Сластьон), як повідомлялося в журналі «Керамическое обозрение», П.К. Ваулін «поступил руководителем практических работ керамических мастерских художественно-промышленной школы имени Н.В.Гоголя в Миргороде Полтавской губернии» [4, с.177]. Очевидно майстер міг зацікавитися цією роботою, оскільки йому запропонували гарний заробіток. Але був у нього й інший інтерес: Петро Ваулін планував організувати власне виробництво архітектурної майоліки і підготувати у Миргородській школі майстрів для нього. Відомо, що його задум був здійснений [6, с.146].

Активно включившись в діяльність школи, Петро Ваулін почав процес змін у навчальному процесі, направляючи його на поширення практичних і технологічних знань та навичок, які могли використовуватися гончарями-кустарями. Семен Чирвенко стверджував, що Петро Ваулін надавав учням рецепти формувальних мас, полив і фарб для апробації їх на практиці, а випускники отримували «права спеціального мастера по керамике». Враховуючи це, Семен просив земські збори призначити стипендію в розмірі 75 рублів для додаткової літньої практики в Миргородській художньо-промисловій школі, щоб отримати нові знання [1, с.122-123]. Але призначений навесні 1904 року директором школи гірничий інженер О.А.Кірьков не оцінив ентузіазму художника-кераміста. «Не удовлетворившись постановкой учебного дела в Миргородской школе, – писал Петро Ваулін, – я предоставил ... прямым ее хозяевам план реконструкции. Мой план был отвергнут и я ушел из школы после двух с половиной лет работы».

До речі, під час роботи в школі (1904) він опублікував свою першу наукову статтю в журналі «Керамическое обозрение» – «Как получают радужные металлические люстры» [1].

Петро Ваулін спорудив собі «вічний пам'ятник», не тільки в історії української архітектури, але і в історії українського мистецтва, закарбувавши керамічні вироби в будівлі Полтавського губернського земства. З місцем керамічного виробництва цих виробів пов'язані суперечки між директором Миргородської школи О.Кирияковим і П.Вауліна. Відвідавши провідний гончарний центр Полтавської губернії – Опішню на початку березня 1904 разом з архітектором Василем Кричевським та ознайомившись з місцевим гончарством, Петро Ваулін зробив висновок про те, що місцева глина придатна для виготовлення облицювальної плитки, порадивши земській управі виготовляти її в Опішні. О.Кирияков вважав за доцільне проводити її в Миргороді. Діячі Полтавського губернського земства підтримали ідею П.Вауліна, постановивши про виробництво кераміки в будівлі колишньої зразкової гончарної майстерні Полтавського губернського земства (яка на той час не працювала, належала Зіньківському повітовому земству) [9, с.28; 10].

Петро Кузьмич Ваулін погодився стати керівником виробничого процесу під час літніх канікул. Губернське земство забезпечило Опішнянську майстерню необхідним обладнанням та матеріалами (на загальну суму близько 4,5 тисяч рублів) [8, с.228]. Ці події в своїх спогадах старший син П.К.Вауліна Олександр описав так: «В Миргородской художественно-промышленной школе имени Гоголя у папы было особое положение в сравнении с положением других преподавателей, скульптуры, живописи, росписи фарфора и т.д. Папа был заведующим керамического отделения, самого главного в школе. Это не очень нравилось директору Кириякову,

так як папа оговорил для себя автономию действия и вел свое отделение самостоятельно, конечно в рамках учебного плана программы школы. Кроме практики в керамике преподавал и теорию красок и примитивное керамическое счетоводство. Жили мы тогда в 4-х комнатной квартире в здании школы, у нас где-то была фотография фасада ее. Когда Полтавское земство решило строить для себя новое здание, то директор школы старался получить заказ на керамические украшения здания для школы, но в Опошне у земства был небольшой керамический завод, и папа согласился выполнить этот заказ на этом заводике, что и сделал в течение двух летних каникул. Два лета мы прожили в Опошне. Этот факт конечно не мог как-нибудь улучшить отношение директора к папе, а папу не могло удовлетворить преподавание» [7].

Влітку 1904 і 1905 року, проживаючи разом з родиною в Опішні, Петро Ваулін виконав замовлення, виготовивши велику кількість облицювальної цегли, плиток і майолікових (герби всіх повітових міст Полтавської губернії, панно з рослинними орнаментами, декоративні колонки) виробів. Тільки впродовж перших двох місяців підприємством було виготовлено 35 500 облицювальних цеглин і 56400 білих цеглин більшого (22х10, 5х4, 5 см) розміру. Пізніше в майстерні було виготовлено і 30 тисяч теракотових плиток для внутрішнього облицювання стін будинку. У рамках експерименту гончарі виготовили близько 9 кв. м цегли з малюнком і 986 квадратних і трикутних орнаментованих полив'яних плиток [4, с.28].

За час перебування в Опішні П.К.Ваулін бував вдома у гончарів, цікавився їх життям, розповідав про досягнення в керамічній технології. Для наочності він виготовляв вироби і навіть виліпив разом з місцевими майстрами «целый ковер старого местного рисунка». За час перебування в Опішні Петро Ваулін зібрав колекцію старовинних глиняних виробів опішнянських гончарів,

із якої організував при майстерні невеликий музей [9, с.29].

З 1905 року в Опішню (чи не з подачі викладача Петра Кузьмича Вауліна?) приїжджали випускники Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя Іван Тарасович Бережний і Федір Семенович Кариков, які працювали «рука об руку с простыми гончарями, приготовляя разного рода краски на их жерновах и обжигая в их горнах, они познакомили кустарей с многими «секретами» керамики, многому и сами научились, некоторые из простых гончаров усвоили от них уже приемы росписки и приготовления красок, стали делать, такие же изделия и продавать в 5-10 раз дороже тех, которые они раньше производили» [9, с.32]. Під впливом такого практичного співробітництва кустарів Опішні із «вченими» художниками-керамістами сформувався «опішнянський стиль» кераміки, який характеризується наявністю пишних рослинних орнаментів, нанесених ангобами та покритих поливою.

Після виконання замовлення для будівлі Полтавського губернського земства постало питання про те, що робити з майстерні і обладнанням далі. Петро Ваулін, який шукав вихід із ситуації, що склалася (у Миргородській школі працювати не мав бажання), запропонував, щоб йому здали в оренду приміщення опішнянської майстерні до погашення заборгованості по устаткуванню, обіцяючи пускати на виробництво опішнянських кустарів і забезпечити практику певній кількості учнів Миргородської школи. Власник майстерні (Зінківське земство) погодилося, з умовою, щоб майстерня не становила конкуренції місцевим кустарям [8, с.229-230]. Це не було реалізовано через дії дирекції Миргородської школи, про що Петро Ваулін згадував навіть майже десять років потому в доповіді Всеросійському з'їзду художників в Санкт-Петербурзі в 1911-1912 рр. [2, с.362].

Незабаром Петро Ваулін отримав можливість відкрити давно бажане власне виробництво під Петербургом. Куди

разом з ним на початку 1907 року переїхали сім учнів Миргородської школи: Іван та Сергій Якимович Спотко, Зіновій Федорович Сиваш, Григорій Байдола, Прокіп Якович Доброрез і М. Шовкопляс [6, с.146].

Таким чином, Петро Ваулін зміг направити діяльність Миргородської школи в русло, близьке до кустарному виробництву, чого не вдавалося зробити до нього. Кераміст зумів блискуче втілити в життя задум видатних українських художників по обробці будівлі Полтавського губернського земства. Талант підготовлених ним учнів та поради, надані кустарям, проросли на благодатній опішнянській землі.

Поки не відомі керамічні посуд, виготовлений Петром Вауліна в український період творчості. Підозрюємо, що вони є, але їх зараз дуже складно виділити середовища виробів Миргородської художньо-промислової школи ім. М.В.Гоголя! Хіба що вдасться знайти підписані роботи. Нам відомо, що в одній з приватних колекції кераміки зберігається дуже цікава ваза (знайдена в Опішні), яка виготовлена і декорована дуже професійно. Схоже, що майстром, пов'язаним з Миргородською художньо-промисловою школою імені Миколи Гоголя. І що цікаво – нижня її частина декорована надзвичайно рідкісними для української кераміки початку ХХ століття «веселковими металевими люстрами». За словами Петра Вауліна, саме він їх увів в керамічне виробництво Російської імперії [1]. Але довести, що це виріб – витвір Петра Вауліна, когось із працівників його «заводу» або учнів поки практично неможливо.

Таким чином, трирічне перебування Петра Вауліна в Україні залишило помітний слід в історії українського мистецтва. Кераміст допоміг українським художникам-архітекторам реалізувати ідею оформлення будівлі Полтавського губернського земства, який став еталоном українського архітектурного стилю модерн. Крім того, діяльність Петра Вауліна в гончарних центрах

Полтавської губернії Опішні та Миргороді сприяла навчанню кустарів технологічним і художнім новинкам.

Міжнаціональний художній діалог сприяє взаємозбагаченню національних мистецтв. Приклад впливу Петра Вауліна на українське керамічне виробництво не унікальний. Взаємодія культур спостерігається і в мистецтві інших народів. Одним із прикладів культурного діалогу може бути розвиток білоруської кераміки другої половини ХХ століття під впливом українських керамістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ваулин П. Как получают радужные металлические люстры. Керамическое обозрение. – 1904. – № 14. – С.249-251.

2. Ваулин П.К. Художественно-керамическая промышленность в России: а) фабрично-заводская, б) ремесленная, в) кустарная. (доклад П.К.Ваулина Всероссийскому съезду художников в С.-Петербурге в 1911-12 гг. // Искусство, живопись, графика, художественная печать. (Искусство в Южной России). – Киев, 1912. – №9/10. – С.362.

3. Зеньковское Уездное Очередное Земское Собрание. Отъ козака Симеона Федоровича Чирвенка, м. Опошня, Полт. Губ. Прошение // Постановления 41 Очередного Зеньковского Уездного Земского Собрания 1905 года. – Зеньков: типографія А.А.Василевскаго, 1906.

4. Керамическое обозрение. – 1903. – № 10.

5. Ковган Володимир, Ханко Віталій. Миргородський державний керамічний технікум імені М.Гоголя. Історичний нарис. – Миргород, 1996.

6. Кудрявцева Т.В. Керамист Петр Ваулин в Петербурге // Труды Государственного Эрмитажа. – СПб, 2004. – Вып. XXX.

7. Отдел рукописей Государственного Русского музея. – Ф.243.

8. Постановления 41 Очередного Зеньковского уездного Земского Собрания 1905 года. – Зеньков: Типографія А.А.Василевскаго, 1906.

9. Пошивайло Олесь. З досвіду роботи по підтримці й розвитку гончарства Опішні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століть. – Опішня : видання Музею гончарства в Опішні, 1989. – 63 с.

10. Щербань Олена. Опішнянська зразкова гончарна навчальна майстерня Полтавського губернського земства (1894–1899) // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2008 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2008. – Вип. IV. – Кн. 1. – С.390–413.

11. Фролов В. А. Особенности творческого почерка художника-

керамиста П. К. Ваулина // Петербургская мозаика. Город - Династия - Культура : избранные статьи. — СПб: РИИИ, 2006. — С. 151-169. — 255 с.

12. http://pallada-afina.ru/iio/index.php?ELEMENT_ID=2685 и http://pallada-afina.ru/iio/index.php?ELEMENT_ID=2726

РЕЗЮМЕ

О влиянии творчества известного русского художника-керамиста Петра Ваулина на развитие керамического производства в Полтавской губернии в Украине. На основании земских документов, научных публикаций, воспоминаний старшего сына Петра Ваулина, Александра, описан период творческой деятельности художника в Украине с октября 1903 до начала 1907 года.

Ключевые слова: Петр Ваулин, Семен Чирвенко, Иван Бережной, Федор Кариков, Миргородская художественно-промышленная школа им. Н.В.Гоголя, Опошня, Миргород, Полтавская губерния, Санкт-Петербург.